

Cs. Kiss Lajos

A magyar Carl Schmitt-recepció helyzete¹

A Carl Schmitt életművének európai recepció- és hatástörténetét tárgyaló tanulmánykötet² konferenciaformában történő bemutatása inspirálta jelent írásunkat. A kötet bemutatásának és nyilvános megvitatásának elsődleges célja az volt, hogy a Carl Schmitt elméleteivel különböző nézőpontokból foglalkozó hazai kutatók közötti párbeszéd kezdeményezésével, vitájuk elmélyítésével, az államelméleti alapdiskurzus tematikai horizontjának kitágításával inspirálja az Nemzeti Köszolgálati Egyetemen folyamatban levő állam- és kormányzás-elméleti alapkutatást.³

Hasonlóan az első Schmitt-könyvhöz,⁴ e kötet szerzői számára is nyilvánvaló volt, hogy a tudományokat a tudományon kívüli társadalmi-kulturális területektől és az áltudományoktól elválasztó külső és belső értelemhatárok megvonása, az úgynevezett demarkációprobléma konszenzusképes megoldása – akár hallgatólagosan, akár tudományelméletileg megindokolt, kifejtett formában – szükségyszerű előfeltétele minden sikeres normáltudományi kutatásnak.⁵

A kötet alcímében és a kötethez írt *Előzetes megjegyzésekben* jeleztem, hogy a „politikai korrektség” kontroverz ideológiai értelmezései és ezek beszívargása a tudományos kutatásba

¹ Az írással Horváth Attilát köszöntjük 65. születésnapja alkalmából. Az írás a *Carl Schmitt fogadtatása a társadalomtudományokban* címmel az NKE Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Karának Kormányzástani és Közpolitikai Tanszéke, valamint az Eötvös József Kutatóközpont Politika- és Államelméleti Kutatóintézete együttműködésében 2023. április 6-án megrendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett, rövidített változata.

² Vö. Cs. Kiss 2022b.

³ A történelmi individuumokként létező államok teljes elméleti leírásának feltételeit megteremtő alapkutatásban az államtörténeti diszciplína művelésével, az összehasonlító államtörténet ismeretelméleti-módszertani megalapozásával döntő szerepet játszik a Horváth Attila által vezetett Állam- és Jogtörténeti Tanszék. A Karon belül a történészekkel való együttműködés sikerétől függ az *Államértelmezések* könyvsorozattal párhuzamos, ahhoz tartalmilag szorosan kapcsolódó új könyvsorozat tervezése *Államélettrajzok* elnevezéssel. Az elképzelés szerint az új sorozat kötetei egy nép sorsmeghatározó (metafizikai) politikai döntéseire összpontosítva népszerű, elméletileg igényes formában mutatják be a történelmi államok keletkezését, felépülését, működését, pályafutását, a hanyatlás, a bukás okait, a túlélés, a fennmaradás történelmi-szociológiai lehetőségeit.

⁴ Vö. Cs. Kiss 2004.

⁵ Ehhez lásd Cs. Kiss 2021.

újabb veszélyforrást jelenthet a Schmitt-kutatás számára.⁶ Tchet Pétertől kaptam egy angol nyelvű tanulmányt, amelyben a szerző arról elmélkedik, mit kell tennie a kutatónak akkor, ha olyan szerző tudományos munkásságáról akar írni vagy olyan szerzőtől akar idézni (egyetértőleg), aki náci volt, mint Schmitt. A szerző javasolt megoldása: előzetesen, még a bevezetőben vagy egy lábjegyzetben jelezni kell, hogy itt „egy náci szerző” elméletéről, munkásságáról van szó. A tudományos megismerés autonómiáját komolyan vevő kutatók számára nyilvánvaló, hogy ez a jelzés egyáltalán nem ártatlan; lényegében ideológiai figyelmeztetésről van szó, amelyet a politikailag veszélyessé nyilvánított szerző írásainak, a konkrét elméleti tartalmaknak az értelmezésénél és értékelésénél mind az interpretátornak, mind a szöveg olvasójának ajánlatos figyelembe vennie. Az ilyen típusú, lábjegyzetben közölt ideológiai természetű figyelmeztetések az objektivitás követelményének felfüggesztésére irányuló felszólítást tartalmaznak, és a politikai behatolását jelzik a tudományos diskurzusba.

A történet jelzi, hogy az államjelenséget értelmező euroatlanti tudományos diskurzusokban bizonyos szerzők, művek tudományos tárgyalásának, megvitatásának még mindig előfeltétele a politikai-ideológiai megbélyegzés, amely egyértelmű bizonyítékaul szolgál az adott ország tudományos közösségén belül a kutatói autonómiát fenyegető indoktrinációs törekvések létezésének. Az ilyenfajta tudományon kívülről jövő ideológiai figyelmeztetések, felszólítások, megbélyegzések normatív ereje abban mutatkozik meg, hogy önkényesen kijelölik a tárgynak megfelelő értelmezés, a tudományos értékelés irányát és határait, többek között például azt, hogy meddig szabad vagy nem szabad elmenni a veszélyessé nyilvánított szerzővel való tudományos egyetértésben, milyen pontokon tekinthetik a vizsgált elméletet csatlakozóképesnek stb. A tudományos elméletkritika és a politikai ideológiakritika ilyenfajta összekapcsolása, még ha lehetetlenné nem is teszi, nagymértékben akadályozza, előzetes értékelésekhez köti és kényszerpályára állítja az interpretációkat, elmosza a tudományos és politikai diskurzusok közötti határokat. Öröndetes fejlemény, hogy ez a magyar Schmitt-kutatásban már nem tekinthető általánosnak, az idézett történet azonban jól szemlélteti, hogy a különféle indíttatású és intenzitású ideológiai megbélyegzések formájában még mindig érvényben van az úgynevezett veszélyességtoposz, elsősorban olyan szerzőknél, akik még az államiság normál helyzeteiben sem képesek, vagy nem is akarják szigorúan különválasztani a tudományos és a politikai nézőpontokat és értékeléseket.

Ezen a ponton, ahhoz, hogy tárgyilagosan felmérjük és megítéljük a *political correctness*, a *woke* és a *cancel culture* vezérszóval jelölt szellemi-ideológiai törekvések jelentőségét és lehetséges hatását a Schmitt-kutatásra, ismételten érdemes emlékeztetni a magyar recepció

⁶ Ezek a behatások, még ha nem is teszik lehetetlenné a normáltudományi kutatást, veszélyeztetik azt, amennyiben közvetlenül a politikai viták részévé teszik, azaz ideológiai perspektívába helyezik, és közvetítés nélkül legitimációs teljesítményként tüntetik fel az eddigi tudományos eredményeket.

az 1990-es évek első harmadában bekövetkezett fordulatára és annak tudományos jelentőségére. Ez a fordulat tette lehetővé, hogy az elfogulatlan, tárgyilagos Schmitt-kutatás egyáltalán beindulhatott, és mind a mai napig a normáltudományi megismerés pályáján maradhatott. A magyar Schmitt-recepció folyamatát egy korábbi, az első Schmitt-könyvet bevezető írásomban a „szellemi találkozás”⁷ metaforájával és a magyar Schmitt-interpretátorok ideáltipikus értelmezői pozícióival (megszólítás, megsemmisítés, elhallgatás) próbáltam meg több-kevesebb sikerrel leírni, és bemutatni annak az évtizedeken át tartó felszabadulási folyamatnak a szakaszait, amelyben a magyar filozófiai-tudományos közösség, szellemi autonómiáját visszaszerezve, felszámolta a tudományos elméletkritika és az ideológiakritika objektivitást-tárgyszerűséget veszélyeztető összekapcsolását.

A fordulat kapcsán kötelességemnek tekintem emlékeztetni azokra a szerzőkre, akik radikálisan, minden vonatkozásban szakítottak a szellemi megsemmisítés és elhallgatás ideológiakritikai megközelítéseivel, fel- és elismerték Schmitt életművének, elméletalkotásainak jelentőségét, és elsőként fordultak elfogulatlan, elemző tárgyilagossággal Schmitt írásaihoz.

Egy fordítás, egy tanulmány, egy monográfia jelentette a fordulatot: Paczolay Péter 1992-ben lefordította Schmitt *Politikai teológia* című művét, amelynek nyelvi ellenőrzése, szerkesztése, kiadása Varga Csaba munkája volt. Heller Ágnes 1993-ban magyar nyelven megjelentette nagy hatású, inspiráló tanulmányát a politikai fogalmáról *A „politikai” fogalmának újragondolása* címmel. Pethő Sándor ugyancsak 1993-ban jelentette meg az első monográfiát Carl Schmitt-ről *Norma és kivétel. Carl Schmitt útja a totális állam felé* címmel.⁸ A fordulatban döntő szerepet játszott Heller Ágnes, aki írásával érvénytelenítette a Lukács György és iskolája által Carl Schmittre kirótt kutatás-, írás- és diskurzustilalmat,⁹ s ezzel jelentős filozófiai támogatást, ötleteket, impulzusokat adott általában a Schmitt-kutatásnak, de személy szerint nekem is.

Ezen a ponton egy rövid kitérő erejéig emlékezzünk meg Heller Ágnesről, aki már nincs közöttünk! A fordulat és a Schmitt-kutatás történetéhez tartozik ugyanis, hogy Heller Ágnes feltétlenül támogatta a recepciót: ő mutatta be az általam szerkesztett első Schmitt-könyvet az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán 2004-ben, és egyedül ő írt recenziót a könyvről. 2019 júliusában bekövetkezett halála előtt három hónappal felhívtam, és arra kértem, hogy járuljon hozzá két írásának a megjelentetéséhez. A beszélgetés során nyomatékkal jelezte: „Minden írásomat vállalom!” Úgy vélem, ez a mondat kifejezi azt a mélyen fekvő személyes bizonyosságot és hitet, amely Heller Ágnes filozófiai életművét és pályafutását egységben

⁷ Vö. Cs. Kiss 2004: 19–143.

⁸ Vö. Schmitt 1992; Heller 1993; Pethő 1993.

⁹ Vö. Cs. Kiss 2004: 19–143.

tartja. Heller Ágnesre emlékezve idézzük fel Pál apostol Timóteuszhoz írott második levele 4. részének 7. és 8. versét, parafrázis formájában: „Ama nemes harcot megharcolta, futását elvégezte, a hitet megtartotta, végül eltétetett az igazság számára koronája, amelyet megadott neki az Úr.”

A fordulat jelentőségét mutatja, hogy a recepcióban részt vevő kutatók között két vonatkozásban is tartós, tudományetikailag megerősített egyetértés alakult ki. Egyfelől írásaikban magától értetődően kizárták a tudomány indoktrinációjának még a lehetőségét is, másfelől összességében nem következett be a kutatás és az értelmezés monopolizálása sem, amely szokásszerűen együtt jár a „körön kívül rekedt” kutatók figyelmen kívül hagyásával, elhallgatásával. Az ilyen típusú szellemi kisajátítás személyes tapasztalataim szerint például Max Weber és Mannheim Károly életművének hazai recepciójában korábban érzékelhető tendencia volt. A magyar tudományos Schmitt-recepció nyitott és diskurzív maradt, életben tartotta a felfokozott teoretikus érdeklődést az életmű, és kevésbé a személy iránt, új fordítások, tanulmányok születtek. A leginkább inspiratív Schmitt-írásoknak a *Politikai teológia*, *A politikai fogalma*¹⁰ és a hozzá kapcsolódó alkotmány- és államelméleti munkák tekinthetők. Ezzel óhatatlanul az államjelenség jogi és politikai, tudományos és ideológiai nézőpontú leírásai, a kettő viszonyának tisztázása, a legitimitás és a legalitás, a demokrácia és a parlamentarizmus, a Föld új nomoszájának geopolitikai összefüggései, valamint a totális liberalizmuskritika kapcsolódó problémái kerültek a tudományos érdeklődés középpontjába. A Schmitt-írások versengő értelmezései ezzel jelentősen hozzájárultak új probléma- és csatlakozó tudományterületek felfedezéséhez, különböző irányú részkutatások szerveződéséhez, kutatói együttműködések kialakulásához. A Schmitt-kutatás hatástörténetéből ezt szemléltetik a következő fejlemények:

(1) A magyar politikatudományban lejátszódó, Szabó Márton által kezdeményezett és kutatási programmá szervezett „nyelvi fordulat” a lehető legszorosabban kapcsolódik a politikai fogalmának schmitti értelmezéséhez. A „nyelvi fordulat” keretében formálódott ki az úgynevezett diszkurzív politikaelmélet paradigmája, amely a rendszerváltozás korszakában valóban önreflexívvá tette a politológiai kutatásokat azzal, hogy nyilvánosan vitát kezdeményezett a politikatudomány értelméről, hivatásáról, újraelapozásának lehetőségeiről. A politika diszkurzív elmélete képesnek bizonyult egy önálló diszciplína, a diszkurzív politikatudomány megalapozására, amely további elméleti és empirikus kutatások alapjává vált.¹¹

¹⁰ Vö. SCHMITT 2002.

¹¹ Vö. SZABÓ 2016.

(2) Az állam- és jogtudományban Schmitt jog-, állam- és alkotmányfelfogásának ismerete, elemzése és hivatkozása nélkül lényegében nem lehet a tárgyat sem kutatni, sem oktatni. A német-osztrák jogtudomány államtani kutatási programja szociológiai fordulatának egy-fajta továbbviteleként felfogott reflexív államelmélet¹² problémafelvetését és kidolgozását tekintve is szorosan kapcsolódik Carl Schmitt Jellinek-, Weber-, Kelsen- és Heller-kritikájához, különös tekintettel a jog, az állam, a szuverenitás, az alkotmány, a legitimitás, a demokrácia, a nagytérrend, a nomosz fogalmának elmélet formában való kifejtésére.¹³

(3) Carl Schmitt liberalizmus- és parlamentarizmuskritikája új problémaszintre emelte a modern demokrácia, a politikai reprezentáció értelméről, jellegéről, megvalósulási formáiról lényegében a felvilágosodás szerződéselméleteivel kezdődő vitát a politikafilozófiában, majd a 19. században kialakuló politikatudományban, az állam- és jogtudományban, illetve a diszciplínák érintkező határterületein.

(4) A filozófiai kutatásban megkezdődött a normatív irányultságú klasszikus, liberális és konzervatív, marxista-neomarxista politikafilozófia pozíciójának, teljesítőképességének kritikái újragondolása, elsősorban Leo Strauss, Hannah Arendt, Giorgio Agamben és mások életművének recepciójához, ezen belül politikaelméletükhöz kapcsolódva. Ebben a vonatkozásban Schmitt írásai, elméletei meghatározó vonatkozási és kiindulópontot jelentenek.

(5) A „politikai teológia” címszó alatt új, egyre terebélyesedő kutatási irány szerveződött meg.¹⁴

Végezetül meg kell jegyezni, hogy a felsorolt kutatási irányok sikeres érvényesülésének esetében ugyancsak a demarkációprobléma megoldása jelenti a Schmitt-szövegek objektív-tárgyszerű interpretációjának előfeltételét, s örömmel mondhatom, ez ma már magától értetődőnek számít. Erre tekintettel a magam részéről a demarkációprobléma megoldását illetően kialakuló közös érdekeltséget tartom a magyar Schmitt-kutatás egyik

¹² Vö. Cs. Kiss 2022a.

¹³ Ugyanakkor a Schmitt által művelt két közjogi diszciplína, az alkotmányjog és a nemzetközi jogtudomány magyar tankönyvi irodalmában ismereteim szerint nem fedezhető fel Carl Schmitt állam-, alkotmány- és nemzetközijog-elméletének hatása. A jelzett két tudományterületen önálló elméletalkotásról egyáltalán nem is lehet beszélni, leginkább kompendiumok, utánzások, ismétlések, nem összefüggő definíció- és elméletteredések találhatók, jobbra a pozitív jogi rendelkezések dogmatikai bemutatásának, elemzésének díszítőelemeiként. Ez az állítás természetesen provokatív, leegyszerűsítő és erősen vitatható, de célja éppen a felhívás arra a szemantikai tényre, hogy az állam és az alkotmány fogalmainak és elméletformáinak világos megkülönböztetése nélkül a közjogtudomány továbbra is foglya marad a jogpozitivizmus primitíven elméletellenes, jogalkalmazói-hivatalnoki formájának.

¹⁴ Vö. BORBÉLY et al. 2008; GERÉBY 2009; KARÁCSONY 2016.

legfontosabb teljesítményének, a kutatói együttműködés sikerének, amelynek adott esetben nem lebecsülhető, tudományon túlnyúló hatása is lehet. A recepciókutatás tudományos eredményei – az értelmiségi és szakértői diskurzusok közvetítésével – fegyelmező hatást gyakorolhatnak olyan esetekben, amikor a „náci Schmitt-tel” hoznak kapcsolatba és bélyegeznek meg elsősorban konzervatív politikusokat, politikai stratégiákat, programokat.¹⁵

Meggyőződésem szerint az értelmezési monopóliumért folytatott, végtelenen polarizálódott szellemi versengés jelenlegi helyzetében az ilyen típusú együttműködések segítik a tudományos tájékozódást, és a diskurzus szintek és -fajták világos elválasztásának tudományelméleti-etikai követelményét szem előtt tartva reményeink szerint továbbra is normáltudományi keretek között tartják a kutatást. Ezekre a kutatási fejleményekre, teljesítményekre tekintettel állítható, hogy a Schmitt-recepció – kapcsolódva más kutatási irányokhoz és programokhoz, elsősorban az államelméleti alapkutatáshoz – a maga szűk területén képes volt hozzájárulni a szociáltudományi és filozófiai megismerés probléma-horizontjának nyitottabbá, komplexebbé válásához, emergenciaszintjének növeléséhez.

Irodalom- és forrásjegyzék

- BORBÉLY Gábor et al. szerk. (2008): *„Királlyá lett a te Istened”*. Budapest: Akadémiai.
- Cs. KISS Lajos szerk. (2004): *Carl Schmitt jogtudománya. Tanulmányok Carl Schmitt-ről*. Budapest: Gondolat.
- Cs. KISS Lajos (2021): Carl Schmitt-recepció és a demarkációprobléma. *Politikatudományi Szemle*, 30(3), 85–117. Online: <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2021.3.85>
- Cs. KISS Lajos (2022a): A jogtudományi államtani kutatási program szociológiai fordulata. In ERDŐS Csaba – ORBÁN Balázs – SMUK Péter (szerk.): *Gubernatio, Constitutio, Communitas. Ünnepi írások a 65 éves Stumpf István tiszteletére*. Budapest: Századvég, 59–83.
- Cs. KISS Lajos szerk. (2022b): *Carl Schmitt fogadtatása a társadalomtudományokban. Harc a szavakért: politikai korrektség és recepció I–II*. Budapest: Ludovika.
- GERÉBY György (2009): *Isten és birodalom. Politikai teológia*. Budapest: Akadémiai.
- HELLER Ágnes (1993): A „politikai” fogalmának újragondolása. *Politikatudományi Szemle*, 2(2), 5–18. Online: https://epa.oszk.hu/02500/02565/00004/pdf/EPA02565_poltud_szemle_1993_2_005-018.pdf
- KARÁCSONY András (2016): *A jogtudomány teológusa. Carl Schmitt politikai teológiája*. Gödöllő–Máriabesnyő: Attraktor.
- PETHŐ Sándor (1993): *Norma és kivétel. Carl Schmitt útja a totális állam felé*. Budapest: MTA Filozófiai Intézet.
- SCHMITT, Carl (1992): *Politikai teológia*. Ford. Paczolay Péter. Budapest: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar.
- SCHMITT, Carl (2002): *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Ford., vál., szerk. Cs. Kiss Lajos. Budapest: Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor.
- SZABÓ Márton (2016): *Diszkurzív politikatudomány. Bevezetés a politika interpretatív szemléletébe és kutatásába*. Budapest: Osiris.

¹⁵ Erre szolgál példával a „Schmitt-tanítványként” való megbélyegzés, amely az európai politikai vitákban továbbra is az egyik bevett baloldali toposz, a nyilvános karaktergyilkosság eszköze, amelyet a politikai másként gondolkodók szellemi megsemmisítésére használnak.